

Андрій ПУЧКОВ

ДВА ЛИСТИ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ПРОЦЕСУ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

I

*Президенту НАМ України
академіку А. В. Чебикіну*

16.12.2013

**Щодо проекту Закону України «Про атестацію наукових
і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації»**

Вельмишановний Андрію Володимировичу,

Розглянувши на Ваше прохання проект Закону України «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», Інститут пропонує наступне.

Визнати зміст законопроекту прийнятним, таким, що відповідає європейським орієнтаціям України в галузі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, спрямований на узгодження системи наукових ступенів і вчених звань на міждержавному рівні зі світовою практикою. Упровадження замість наукового ступеня кандидата наук наукового ступеня доктора філософії також відповідає вимогам сучасності та налагодженню міжнародного співробітництва у галузі науки та освіти. Привертає увагу зняття з Вищої атестаційної комісії України «затверджувальних» повноважень: в її віданні та у віданні експертних рад лишаються переважно загальні функції контролю та організації системи атестації кадрів вищої кваліфікації, розгляд оскаржуваних (конфліктних)

рішень дисертаційних рад, а уся повнота відповідальності покладається на дисертаційні та вчені ради, рішення яких відповідно до законопроекту вважатимуться остаточними. Піонерським уявляється впровадження дисертаційних рад без розподілу на «докторські» і «кандидатські» з числом членів ради, що відповідає здоровому глузду і наявній кадровій ситуації у багатьох, принаймні наукових, установах національних галузевих академій наук. Ці та інші регламентації, самі по собі логічні і такі, що відповідають сучасним вимогам, спрямовані, з одного боку, на спрощення системи контролю з боку ВАК України, з іншого, на збільшення відповідальності дисертаційних рад із присудження наукових ступенів і вчених рад з присвоєння вчених звань.

Разом з тим ми пропонуємо власний варіант редакції наданого законопроекту, в якому зокрема:

– пропонується сконцентрувати у повноваженнях ВАК України як питання присудження наукових ступенів доктора наук і доктора філософії, так і питання присвоєння вчених звань професора і доцента, яке на сьогоднішній день перебуває у віданні Атестаційної колегії МОН України; відтак словосполучення «спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань освіти та науки» (себто МОН України) замінено у тексті законопроекту на словосполучення «Вища атестаційна комісія України»;

– пропонується скасувати вчене звання старшого наукового співробітника як анахронізм, що лишився від радянського часу. Замість цього вченого звання пропонується присвоювати співробітникам наукових установ вчене звання доцента з відповідної спеціальності на кшталт доречної практики присвоєння вченого звання професора зі спеціальності; такий крок, зокрема, зробить прозорою взаємозалежність між науковими ступенями і вченими званнями у пропорції: доктор наук — професор, доктор філософії — доцент;

– ст. 40, п. 2, в якій йдеться про те, що «дипломи доктора наук, доктора філософії, атестати старшого наукового співробітника, професора і доцента видає вищий навчальний заклад або наукова установа, вчена рада яких прийняла рішення про присвоєння відповідного вченого звання, не пізніше двох місяців з дня прийняття відповідного рішення про присудження наукового ступеня, присвоєння вченого звання» пропонується вилучити, оскільки це положення суперечить іншим статтям законопроекту. Вважаємо, що для запобігання документообіговому хаосу варто залишити у компетенції Вищої атестаційної комісії України цент-

ралізовану виписку і реєстрацію дипломів доктора наук і доктора філософії, атестатів професора і доцента;

– назву «спеціалізована вчена рада» змінено на «дисертаційна рада» як на таке, що більшою мірою віддзеркалює функції, покладені на цей тип вчених рад; зокрема, виникає чіткість у розподілі «обов'язків»: вчена рада ВНЗ або наукової установи присвоює вчене звання, дисертаційна рада присуджує науковий ступінь;

– типові визначення (дисертаційна рада, доктор наук, доктор філософії, доцент, офіційний опонент, професор) вилучені з основного тексту законопроекту і перенесені у ст. 1 «Основні терміни та їх визначення»;

– у ст. 26, п. 4, ст. 27, п. 2 додано, що дисертаційні ради та вчені ради надсилають до Вищої атестаційної комісії України рішення щодо присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань для реєстрації та виписки відповідних дипломів й атестатів;

– ст. 32, п. 3, пп. 3 стосовно того, що здобувачі вченого звання доцента, які працюють у ВНЗ, мають бути «авторами (співавторами) підручників (посібників) з основного курсу», вилучено, оскільки ця формальна вимога з часом призведе до профанації навчальної літератури та її невиправданого кількісного збільшення;

– ст. 10, п. 1, пп. 16 викладено у такій редакції: «затверджує перелік офіційних опонентів з кожної спеціальності, за якою проводиться захист дисертацій»;

– об'єднавши ст. 10, п. 1, пп. 20 та 21, їх викладено у такій редакції: «звертається до суду з відповідними позовними заявами у разі порушення законодавства у сфері атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, передає до правоохоронних органів матеріали щодо фактів правопорушень, які стали відомі під час проведення перевірок»;

– ст. 38 «Присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» вилучено, відповідно змінено нумерацію наступних статей законопроекту.

У розділі V «Прикінцеві положення» ст. 3–4 застарілі, потребують поновлення в частині посилань на законодавчі акти, що мають бути приведені у відповідність до розглядуваного законопроекту. На наш погляд, слід було би також узгодити з текстом запропонованого варіанту проекту розглядуваного документу деякі позиції нещодавно затвердженого Кабінетом Міністрів України нового Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника (постанова від 24.07.2013 № 567), а також регламентації Положення про Атестаційну колегію МОН України в частині присвоєння

вчених звань (наказ МОНмолодьспорту України від 14.09.2011 № 1059 «Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань»).

У тексті документу здійснено загальну літературну редакцію, зроблено спробу структурувати положення деяких статей.

II

*Міністру освіти і науки України
професору С. М. Квіту*

7.08.2014

Щодо проекту наказу «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»

Вельмишановний Сергію Мироновичу,

Проект наказу «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», розміщений 17.07.2014 для обговорення на сайті Міністерства, справляє враження чергового жонглювання цифрами, на яке, на жаль, страждає порядок атестації кадрів вищої кваліфікації України впродовж останніх двох десятиліть. Зменшення або збільшення кількості опублікованих за темою дисертації статей аж ніяк не може свідчити про зменшення або збільшення їхньої якості, адже кількісні показники не завжди мають міць і сміливість перетворюватися на якісні.

На мій погляд, більш бажаним для загальної справи було би використання досвіду атестації кадрів вищої кваліфікації, напрацьованого у сучасних світових навчальних закладах, з широким використанням можливостей сучасних технологій розповсюдження інформації, зокрема наукової.

Пропонується наступна модель.

1. Дисертацією є одноосібна монографія на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії з будь-якої спеціальності (окрім дисертацій, виконаних за закритою тематикою, для яких слід встановити окремі вимоги) належного обсягу, — замість грубих фоліантів, які захаращують полиці НБУ ім. В. І. Вернадського.

Звісно, така монографія має звичайні ознаки наукового видання (назва установи у шапці, рекомендація її Вченої ради, рецензенти, ISBN, належні вихідні дані тощо), отже є книгою, а не переплетеним стосом паперу, яким важко користуватися.

До тексту монографії має бути долучена розлога анотація англійською мовою в обсязі і жанрі майбутнього автореферату, з належною кількістю друкованих знаків.

Монографія має бути видана накладом не менш ніж 50 примірників (враховуючи перелік обов'язкової розсилки друкарнею, фахівців з теми дисертації та ін.), розміщена в електронному вигляді на сайті наукової установи, в якій виконано дисертацію (або установи, в якій має відбутися її захист), а також на спеціальному медіаресурсі НБУВ: у такий спосіб її наклад стає безмежним, а доступ до її тексту миттєвим.

Цей захід, по-перше, накладатиме додаткову відповідальність на автора, котрий буде ставитися до тексту з більшою акрбією, адже знатиме, що його студія друкується як книга друкарським способом, а не у п'ятьох примірниках на принтері. По-друге, можна буде регламентувати технічну форму верстання таких монографій, аби запровадити певну загальнодержавну систему формування бази дисертацій для праць технічних, природознавчих і гуманітарних спеціальностей (кожна має особливості).

2. Оскільки на захист врешті-решт виноситься завершена наукова праця, наукові статті, в яких зазвичай друкуються фрагменти її результатів (як правило, у вигляді підрозділів дисертації, оздоблених анотаціями), повинні мати допоміжний характер, не бути обов'язковими, але бути бажаними. Особливо це стосується статей на здобуття наукового ступеня доктора наук у частині, коли захист може відбуватися на підставі «сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки» (п. 4 ст. 6 нового Закону України «Про вищу освіту»), що за традицією притаманно технічним спеціальностям. У такому разі — без монографії — автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук має друкуватися в одній обкладинці двома мовами однакового обсягу — українською та англійською, — і розташовуватися на зазначених сайтах на правах монографії (за правилами ISBN, книгою вважається видання обсягом понад 48 сторінок; від 4 до 48 — це брошура).

Аспекти, пов'язані з патентами на винахід (авторські свідоцтва про винахід), які пройшли кваліфікаційну експертизу і безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації, слід залишити як вимогу на рівні додаткових, але не обов'язкових елементів міри опублікованості результатів дисертації.

Усунення обов'язковості друківання наукових статей для здобувачів науково-го ступеня доктора філософії, які навчаються в аспірантурі і мають регулярно звітувати про виконання індивідуального плану, створить додаткові умови для відмови від формальностей у проходженні атестації: «атестація» кількості оприлюднених статей, кількості доповідей на наукових форумах, обсягу написаних розділів дисертації перетвориться на присутнє обговорення наукової проблеми, розробкою якої займається аспірант/здобувач. Ця вимога, особливо з огляду на новий Закон України «Про вищу освіту», вимагатиме у свою чергу корпусного перегляду Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 309 від 01.09.1999, зі змінами).

Обов'язковим слід вважати оприлюднення у збірниках наукових праць рецензій та відгуків на монографію (або її рукопис), в яких здійснюється оцінка наукових досягнень здобувача, їхня важливість, обґрунтованість, перспективність використання тощо. Слід зважити на те, що на сьогодні більшу проблему становить не стільки фізична наявність монографії (не говорячи про статті) та її Інтернет-оприлюднення, скільки взагалі оповіщення наукової громадськості про її вихід у світ. Здається, саме на це і має бути орієнтована українська наукова періодика: що, де, коли.

Натомість публікація в авторитетному науковому періодичному виданні (зокрема зарубіжному) стає справою честі справжнього вченого і, відверто кажучи, спрацює на апріорне відсіювання «сірих», пересічних студій (певна кількість таких робіт завжди існуватиме), що створюються лише заради того, аби безболісно захиститися, і такий намір буде навіть виглядати більш опукло.

Відтак, до певної міри відпадає необхідність, по-перше, у величезній кількості «ваківських» наукових збірників, їхньому утриманні, витратах паперу; по-друге, у грошових витратах здобувачів на друк статей, зокрема в іноземних виданнях, — вони концентруватимуться на виданні монографії. По-третє, відпаде необхідність очікування на вихід збірника у світ: ніби від цього результати дисертації стають змістовнішими, або читачі жваво прямують до бібліотеки, аби подивитися на нове число збірника, яке вже місяць як є на відповідних сайтах. Узагалі, така

практика — кількамісячне очікування можливості подати роботу до спеціалізованої вченої ради через термін виходу в світ «останньої публікації» — зараз, за розвинутих інформаційних технологій, є даниною архаїчним уявленням про шляхи розповсюдження наукового знання.

3. Важливим кроком в уніфікації справи оприлюднення наукових статей було би створення єдиного загальнонаціонального електронного порталу на кшталт, приміром, ресурсу «Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов» (<http://jurnal.org/>), але виключно в електронному вигляді. Відтак підлягає перегляду чинна вимога щодо необхідності випуску збірників наукових праць водночас друкарським і електронним способом — у бік дозволу випускати збірники наукових праць лише в електронному вигляді. Якщо збірники наукових праць видаються коштом державного бюджету, така вимога сприятиме заощадженню цих коштів.

На мій погляд, зміна державної конструкції у справі опублікування результатів дисертаційних праць має спрацювати, по-перше, на її спрощення і більшу прозорість, по-друге, на формологічну уніфікацію «кінцевого продукту», по-третє, прискорить наближення цього «кінцевого продукту» до «споживача», а відтак наблизить Україну й українську науку до цивілізованого світу, відсуне її від зашкарублених підстав державного спостереження за доробком українських науковців.

Два листи щодо поліпшення процесу атестації наукових кадрів вищої кваліфікації

Пучков Андрій Олександрович, заступник директора з наукових питань ІПСМ НАМ України, доктор мистецтвознавства, професор

Два письма касательно улучшения процесса аттестации научных кадров высшей квалификации

Пучков Андрей Александрович, заместитель директора по научным вопросам ИПСИ НАИ Украины, доктор искусствоведения, профессор

Two letters regarding improvement of the top scientific staff evaluation process

Puchkov Andriy, deputy director for scientific issues of the MARI of NAAU, DSc in art studies, Prof.